

**Közszolgálati kompetenciafejlesztő
tréner szakirányú továbbképzési szak
Személyiségpszichológia
tantárgy**

Ruzsa Dóra – Stréhli-Klotz Georgina

A kiadvány a KÖFOP-2.1.1-VEKOP-15-2016-00001 „A közszolgáltatás komplex kompetencia, életpályaprogram és oktatás technológiai fejlesztése” című projekt keretében készült el és jelent meg.

Szerzők:

Dr. Ruzsa Dóra
Stréhli-Klotz Georgina

Szakmai lektor:

Dr. Mihály Andrea

Olvasószerkesztő:

Császár-Biró Anna

A kézirat lezárásának dátuma:

2018. július 9.

Kiadja:

© NKE, 2018

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert
Dékán

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

1. A személyiséglélektan általános kérdései	4
1.1. Bevezetés a személyiséglélektanba	4
1.1.1. A személyiség mérése	4
1.1.2. Az öröklés-környezet vita	5
1.1.3. A személyiség folytonossága	5
1.1.4. Tipusoktól a vonásokig	6
1.1.5. hogyan alakítják ki az eméleteket és hogyan használjuk őket?	8
2. Különböző személyiségelméletek	10
2.1. A vonáselméletek kezdete: Allport	10
2.1.1. Eysenck vonáselmélete	11
2.1.2. Catell empirikus személyiségmodellje	11
2.1.3. Big Five	12
2.2. Kognitív elméletek	13
2.2.1. Észlelés	13
2.2.2. Sémák	13
2.2.3. Kognitív térképek	14
2.3. A pszichoanalízis	14
2.4. Az élet Freud után: Erikson	15
3. Fogalomtár	17
4. Irodalomjegyzék	20

1. A SZEMÉLYISÉGLÉLEKTAN ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

1.1. Bevezetés a személyiséglélektanba

A személyiséglélektan személyiségünk alapkérdéseit kutatja. Miért vagyunk olyanok, amelyenek, miért viselkedünk bizonyos helyzetekben adott módon, míg más helyzetekben ettől teljesen eltérően. Mik a személyiségünk alap építőkövei, s mik azok, amik bizonyos hatásokra teljesen megváltoztathatók? Egyáltalán, mik ezek a bizonyos hatások? A személyiségpszichológia a pszichológia egyik legnépszerűbb területe, hiszen olyan kérdéseket feszeget, amik mindannyiunkban felmerülnek a mindennapi életünk során, gyerekkorunktól fogva egészen öregkorunkig.

Definícióját tekintve a személyiséget igen nehéz körül írni, a megfogalmazások azonban egyeznek abban, hogy a személyiséget különböző fizikai és lelki tulajdonságok egységes és dinamikusan változó egységének tartják, amelyek az egyes embereket egyedivé, megismételhetetlenné teszik, és markánsan megkülönböztetik őket másoktól, továbbá jelentősen meghatározzák a gondolkodásukat és a viselkedésüket.

A tananyagban megnézzük, hogy mikén vélekedünk a személyiséget érintő kérdésekről, hogyan mérjük az egyes jellemzőket, illetve miért és hogyan használjuk fel ezeket az információkat, majd röviden bemutatjuk a legjelentősebb személyiségelméleteket.

1.1.1. A személyiség mérése

Felmerülhet bennünk a kérdés, mint ahogy a kutató pszichológusokat is évszázadok óta foglalkoztatja, hogy ezek a személyiségbeli egyéni különbségek vajon hogyan mérhetők? Mik a jó személyiségmérő eszközök jellemzői, amik elkülönítik az egyéniségeket egymástól, s kiemelik a különbözőségeiket? Mikkor mérnek leggyakrabban? Sokunknak elsősorban az intelligenciatesztek, vagy különböző részképességet mérő tesztek jutnak eszünkbe. A különböző felvételi, legyen szó oktatásról vagy munkáról, előszeretettel alkalmaznak olyan személyiségteszteket, amelyek az adott intézmény szempontjából fontos részképességekre, készségekre, kompetenciákra kérdeznak rá. Ezeknek előzetesen megállapítják az elvárt szintjét, majd az egyéni teszteket ezekhez az úgy nevezett standardokhoz viszonyítják. Így kap valaki megfelelt, nem megfelelt, vagy akár részben megfelelt státuszokat a besorolások alapján.

A jó mérőeszközöknek a pszichológiában két fő ismérvük van: a megbízhatóságuk és az érvényességük. Nézzük meg, mit jelent ez részleteiben! A teszt megbízhatósága, vagyis reliabilitása azt jelenti, hogy megismétlése esetén nagyjából ugyanazokat az eredményeket várhatóan ugyanannál az egyénnél, tehát konzisztens eredményeket hoz. Ha egy teszt ugyanannál az egyénnél eltérő eredményeket mutat több felvételnél, akkor megbízhatatlannak nevezzük. Ezt az ellenőrzési formát időbeli stabilitásnak nevezzük. (Amikor ugyanaz a személy időben eltelve többször ismétli ugyanazt a tesztet.) A teszt eredményének időbeli változásáért a megbízhatóságon felül még két dolog lehet felelős: egyrészt a tesztfelvételek között eltelt időben változások léphetnek fel, másrészt a tesztírók már ismerik a tesztet és az eredményeiket, ami torzító hatást fejthet ki.

A másik ellenőrzési formája a teszt megbízhatóságának az úgynevezett belső konzisztenciája. Ez azt jelenti, hogy a teszt egyes kérdései vagy kérdéscsoportjai mennyire mérik ugyanazt a dolgot. Hogyha például egy depresszió vizsgálatára szolgáló tesztnek szeretnénk megállapítani a belső konzisztenciáját, akkor meg kell nézni, hogy az egyes kérdései milyen mértékben mérik a depressziót magát. A pszichológiában használt tesztek hosszadalmas kutatási folyamaton mennek keresztül, amíg teljes mértékben reliabilissá, azaz megbízhatóvá és validdá, azaz érvényessé nem válnak.

Mit jelent a reliabilitás mellett a teszt validitása? Nem azt, hogy milyen mértékben mérik az adott témakört a kérdések, hanem azt, hogy valóban azt mérik-e, amire szánták őket. A jó teszt valid, tehát a kérdései valóban arra a témakörre kérdeznak rá, amivel a teszt foglalkozik. Ha például meg szeretnénk bizonyosodni afelől, hogy egy depresszió teszt valid-e, meg kell vizsgálnunk a kérdéseit, hogy vajon mindegyik a depresszió témakörére vonatkozik-e, és nincsenek-e véletlen másra vonatkozó, eltérő témájú kérdések. Ha ilyeneket találunk benne, akkor a teszt nem érvényes.¹

1.1.2. Az öröklés-környezet vita

Sokunkat foglalkoztat a kérdés, mint ahogy kutatók százait is, hogy vajon a személyiségünket inkább a gének vagy inkább a tanulás formálja-e. Hogyha „jó” géneket hozunk, akkor mindegy, hogyan fecsérjük el a tehetségünket, úgyis kibontakozik majd, vagy csak megfelelő környezetben lesz képes erre? Ha „rossz” géneket hozunk, akkor tehetünk bármit, nem fogunk fejlődni bizonyos területeken?

Harcos kutatók időről-időre leteszik a voksot vagy az öröklés, vagy a környezeti hatások mellett, pedig igen nehéz elképzelni egyiket a másik nélkül. Mindkettő együttes kölcsönhatása alakítja olyanná az embert, amilyen lesz. Vitathatatlan, hogy vannak olyan gének, amelyek hatására bizonyos irányt vesz a személyiség fejlődése. És ugyanígy az is vitathatatlan, hogyha bizonyos környezeti hatások elmaradnak, nem következnek be változás.

Egy újszülött rendelkezhet például rendkívül dinamikus, proaktív jellegű temperamentummal, ám ha bekerül, mondjuk egy sokgyerekes családba, könnyen elképzelhető, hogy mire az első néhány évén túljut, egy igen visszahúzódo és csendes személyiség kezd belőle alakulni.

Egy kiváló zenei tehetséggel megáldott gyermekből például bizonyára sosem válik világhírű zongoraművész, ha a szülei nem íratják be zongoratanárhoz, vagy az énektanára nem kezd el neki különórákat adni.

1.1.3. A személyiség folytonossága

Logikusnak tűnik azt gondolni, hogy a személyiségünk egyfajta folytonosságot, vagyis kontinuitást mutat az életünk során, hiszen, ha visszagondolunk gyerekkorunkra, akkor rengeteg helyzetet fel tudunk idézni, ahol hasonlóképpen viselkedtünk, mint felnőtt korunkban. Például, ha valaki ma is vezetői teendőket lát el (kinevezve vagy megbízva, formálisan vagy informálisan egyaránt), az bizonyára alá tudja támasztani gyerekkori emlékekkel, hogy bizony már egészen kis korában is szerette megmondani másoknak, mit játszanak, hova menjenek.

Ugyanakkor azzal is tisztában vagyunk, hogy a személyiségünknek vannak változó részek is, amiket akár tudatosan változtatunk (kudarckerülő magatartás helyett például különböző sikerkönyvek és -tanfolyamok hatására képesek vagyunk sikerkereső magatartást kialakítani, vagy rendszeres testmozgás bevezetésével megszabadulni felgyült kilóktól), akár külső hatásra változnak (párunk kedvéért rávesszük magunkat a rendszeres horgászatra, pedig előtte nem szerettük ezt a

¹ Atkinson, Atkinson, Smith, Bem, Nolen-Hoeksema, 1999

sportot, vagy az új beosztásunk sokkal kreatívabb gondolkodást igényel tőlünk, ezért ezt előtérbe helyezzük, amikor idáig jól éreztük magunkat monoton, ismétlődő feladatink között). Mindegy tehát, hogy milyen hatásra, de vitathatatlanul változnak.

Az állandóságnak és a változékonyságnak a mérésére a több évtizedet átölelő vizsgálatok, az úgynevezett longitudinális vizsgálatok szolgálnak. Ezek akár gyerekkortól, kamaszkortól vagy egyetemista kortól kezdve hosszú-hosszú éveken át követik a vizsgálati személyeket, és vizsgálják a személyiség állandó és megváltozott jegyeit. Érdekességképpen, az igen népszerű Kennedy elnök is vizsgálati tagja volt egy sikerességet vizsgáló longitudinális vizsgálatnak egyetemista korától fogva.

A két leghosszabb ilyen vizsgálat egyike 1929-ben kezdődött az amerikai Berkeleyben összesen 248 újszülöttel, akiket az első vizsgálatok után ismét megvizsgáltak 30, 40 és 50 évesen. A másik vizsgálat 1932-ben 212 ötödikes gyerekekkel indult Oaklandben, akiket később 37, 47 és 57 éves korukban vizsgáltak meg. Az eredmények azt mutatják, hogy a kisgyerekkor és serdülőkor tekintetében kisebb a folytonosság, viszont a serdülőkor és a felnőttkor között kevesebb változás történik. A kontinuitás az intelligencia és egyéb értelmi képességek tekintetében a legerőteljesebb, vagyis, akit serdülőként okos, az felnőttként is az marad.

Az értelmi képességet olyan markáns személyiségváltozók követik, mint az extraverzió-introverzió, az érzelmi labilitás-stabilitás vagy az impulzus kontrollálásának képessége (ha valaki serdülőként stresszes, frusztrált helyzetben hajlamos kiabálni és káromkodni, akkor vélhetően felnőtt korában sem fog három nagy levegőt venni hasonló körülmények között).

Például a politikai nézetek, az önértékelés, vagy az étellel való elégedettség csak ezek után következnek a sorban, tehát még mindig viszonylagos állandóságot mutatnak az évtizedek múlásával, azonban kevesebbet, mint az értelmi képességek vagy a személyiségváltozók.

1.1.4. Tipusoktól a vonásokig

Terjedelmi korlátok miatt nem szeretnénk messzemenő történeti áttekintésbe kezdeni, viszont az biztos, hogy a hétköznapi emberektől a tudósokig sokan szerették volna valahogy tipizálni az embereket. Az erre utaló első megbízható források az ókorból származnak mintegy i. e. 3000 körülről. Ebben az időszakban rengeteg érdekes elmélet született, amelyek a testfelépítésből vagy éppen a fejen lévő dudorokból indultak ki a személyiség meghatározásához. Az egyik elmélet azonban kiemelkedik ezek közül. A Hippokratész által leírt, majd később Galénosz által kiegészített elmélet ugyanis elsőként sorolta olyan típusokba az embereket, amelynek fogalmait a mai napig is használjuk. Az elmélet négy markánsan elkülöníthető személyiségtípust ír le, melyekhez kapcsolódik egy-egy testnedv is. Ennek oka, hogy Hippokratész szerint a betegségek hátterében ezeknek a testnedveknek a szervezetben felborult egyensúlya áll. A négy típus ezek alapján a következő:

Kolerikus: Erős és gyors érzelmi reakciói vannak, melyek sokáig tartanak, gyakran elragadja a hév. Testtartása is mutatja erejét, határozott, bőre sárgás. Testnedve az epe.

Szangvinikus: Az ő érzelmi reakciói is gyorsak, de hamar le is csengenek. Lelkes, vidám, barátságos. Gyors mozgás és felfogás jellemzi. Testnedve a vér.

Melankolikus: Érzelmi reakciói lassúak, nehezen változnak, azonban annál tartósabbak, főként a negatív érzelmek. Sokszor bizonytalan, ebből adódóan nehezen dönt. Testnedve a fekete epe.

Flegmatikus: Az érzelmi reakciók ez esetben is lassúak, nyugodtak, kiegyensúlyozottak. Testnedve a nyák.

A pszichológia módszereiben az elmúlt évszázadok alatt sokat fejlődött, és a szándék az emberi személyiségjegyek meghatározására, valamint mérésére napjainkban is megmaradt. A korábbi típuselméleteket azonban felváltották a vonáselméletek.

1.1.4.1. Jung elmélete

A modern pszichológia 19. századi kialakulásakor Freud pszichoanalízise és Carl Gustav Jung megközelítése egy teljesen másfajta szemléletet hozott magával. E fogalmi meghatározásokat és teszteket a mai napig a gyakorlatban is használják. (Freud munkásságáról és a pszichoanalízisről később lesz szó.)

Visszatérve a típusokra és a vonásokra, joggal merülhet fel a kérdés: mi a különbség közöttük? A típusok éles határokkal különítik el az egyes személyiségek kategóriáit. Ha például valaki az extrovertált kategóriába tartozik, az egy az egyben hordozza azokat a tulajdonságokat, amelyek nem változnak. Tehát valaki csak extrovertált vagy csak introvertált lehet. Alapvetően Jung is még hasonlóképpen gondolkodott, vagyis, ha valaki a rá jellemző típus jellemzőitől eltérően viselkedik, az a személyiség torzulását jelenti.

Ezzel szemben a vonások leginkább mennyiségük tekintetében jelentenek különbséget. Ez azt jelenti, hogy a jellemzők egy skála mentén helyezkednek el és skálán értékelhetőek a szerint, hogy mire milyen mértékben jellemző az adott tulajdonság. Tehát a vonás a viselkedésünkben tartósan megfigyelhető jellemző, amely alapján kifejezhető és leírható a személyiség. Ilyenek például a lelkiismeretesség, a kitartás vagy a lustaság. A továbbiakban nézzük meg, hogy miként jelentette Jung elmélete a később igen fontossá váló vonáselméleti megközelítések alapját!

Jung² számos új fogalmat írt le (mint az archetípusok vagy a kollektív tudattalan), ugyanakkor a típusok tekintetében is újat alkotott. Megkülönböztette az általános beállítottsági típust és funkciótípust, melyben az általános beállítottság – egyfajta alapvető személyiségvonásként – nagymértékben befolyásolja a viselkedést árnyaló funkciók típusát. Az előbbi körébe tartozik az extroverzió–introverzió, mely a későbbi vonáselméletekben is megjelenik, és meghatározó szerepet tölt be. Valójában ez a szemlélet a későbbiekben bemutatásra kerülő Eysenck munkássága nyomán vált alaptípussá, hiszen ő volt az, aki vizsgálatai során bizonyította és alátámasztotta e dimenzió létezését.

Jung szerint az extrovertált típus számára a külső tárgy, környezet adja meg a tájékozódási pontot, ezért döntéseiben is külső, objektív viszonyoktól fog függeni. Az extrovertált típus értékeit, nézeteit is a külvilág elvárásaihoz igazítja, könnyen tud alkalmazkodni a külső környezethez, vonzzák az új dolgok, az ismeretlen. Ezzel szemben az introvertált típus sokkal inkább a belső szubjektum felé fordul, gondolkodó, megfontolt alkat, aki jobban szereti a kiszámíthatóságot, sokszor fél az ismerentlentől.

Az extroverzió-introverzió dimenziója később a vonáselméletek nagy részénél felbukkan valamilyen formában. Bár a fogalmi meghatározás némileg változik, a külső-belső tárgy felé fordulás alapvető jellemzőként minden esetben megmarad.

A személyiségelmélet szerint³ az általános beállítottsági funkciót négy pszichés funkció egészíti ki: gondolkodás, érzés, intuíció, érzékelés. Mivel ezek nem értelmezhetőek az általános beállítottsági funkción kívül, így összesen nyolc konstellációról beszélhetünk:

- Extrovertált /Introvertált – Érző
- Extrovertált /Introvertált – Gondolkodó
- Extrovertált /Introvertált – Érzékelő
- Extrovertált /Introvertált – Intuitív

Jung⁴ elmélete szerint a racionális típusok a gondolkodó és az érző kategóriába tartozó személyek (a fordításban használják még vélemény- vagy ítéletalkotó kifejezéseket is). Ugyanakkor a dimenzió másik oldalán a kevésbé racionális típusok helyezkednek el. Az érzékelő és az intuitív személyiség sokkal inkább a környezetre reagál és érzelmei befolyásolják a külvilág észlelése során.

Később ezen elméletek alapján alkották meg a ma is használatos vizsgáloélejárásokat, például

² Carver, Scheirer, 2003

³ Carver, Scheirer, 2003

⁴ Carver, Scheirer, 2003

a MBTI személyiségtesztet, mely a jungi elméletet igyekszik mérhetővé tenni. Ilyen továbbá a DISC teszt is, melynek alapját szintén a fenti elmélet adta. Mindkettőt jelenleg is alkalmazzák a munkapszichológia számos területén.

1.1.5. *hogyan alakítják ki az eméleteket és hogyan használjuk őket?*

Az előzőekben azt mutattuk be, hogy a típusoktól hogyan jutottunk el a vonásokig, és hogy ezek jó alapot nyújtanak ahhoz, hogy mérjük a személyiség jellemzőit. Itt merülhet fel a kérdés, hogy mi az, amitől bekerül valamelyik jellemző a vonásokat összesítő listába, illetve miért pont azok a jellemzők kerülnek be a listába, amelyek később a mérések alapjává válnak?

Az elméletek bemutatása során látni fogjuk, hogy a kutatók gyakran teljesen eltérő szemszögből közelítik meg a kérdést, hogy mely vonások vagy típusok lesznek a számottevőek a személyiség megismerése során. Azonban ahhoz, hogyan alakítsuk ki és mi köré szervezzük ezeket a jellemzőket, valahogy információhoz kell jutnunk. Az erre irányuló vizsgálatok (amelyeknek számos formája lehet, például kérdőív, nyelvhasználat vagy önmegfigyelés) során azokat a jellemzőket, amelyek hasonlóak (korrelálnak), egy kategóriába (faktorba) rendezzük. Tudjuk azt is vizsgálni, hogy mely esetekben szorosabbak ezek az összefüggések (mi az, ami még beletartozik az adott faktorba és melyek kevésbé). Ezek alapján kialakíthatjuk, hogy a típusok leírásakor hol legyen egy-egy típus határa. Azt is meghatározhatjuk, hogy melyekkel találkozunk gyakrabban, és melyek jelentkeznek csak bizonyos környezetben. Ilyen például az extroverzió, mely úgy tűnik, hogy minden kultúrában jól elhatárolhatóan megjelenik.

1.1.5.1. A DISC teszt

A DISC teszt a képzés része, mind saját magunk megismerése szempontjából, mind pedig a résztvevők könnyebb kezelésének érdekében. A továbbiakban ezért mutatjuk be röviden a teszt elméleti háttérét. Mint ahogyan már az előző fejezetben is említettük, a teszt a jungi elmélet alapjain, az extroverzió–introverzió dimenziókra építkezik. A modellt William M. Marston alakította ki. (Aki emellett a hazugságvizsgáló, azaz a poligráf készüléket is megalkotta, de álnéven a Wonder Woman képregényhőst is életre keltette – de térjünk vissza a pszichológiához!) Marstont főként az egészséges emberek viselkedésének jellemzői és érzelmei érdekelték. Főként az, hogy ezek hogyan jelennek meg a személyközi interakciókban és munkavégzésük során. Ennek alapján a következő négy stílust⁵ vizsgálta, és a vizsgálatok alapján azt tartotta a legfontosabbnak, hogy leírja a személyiség működését, és az ebből eredő viselkedést. Ezeknek az angol megnevezéseiből áll össze a DISC-modell:

- Dominancia (Dominance)
- Ösztönzés (Inducement)
- Önalávetés (Submission)
- Engedelmesség (Compliance)

Vizsgálatai alapján Marston a viselkedést két tengely mentén írja le. Egyrészt az extroverzió–introverzió, másrészt a feladat- vagy kapcsolatorientáltság dimenziója mentén.

Marston az extrovertált dimenziót a jungi elmülethez hasonlóan értelmezi. E szerint az extrovertált személyiség keresi az újat, az ismeretlent, és arra törekszik, hogy aktívan alakítsa, befolyásolja a környezetét. Társaságban érzi jól magát. Ezzel szemben az introvertált úgy gondolja, hogy inkább a környezet hat őrá, és nincs késztetése a dolgok megváltoztatására, passzív és sokkal lassúbb. Utóbbi abból is adódik, hogy mindent megfontol, mielőtt cselekszik.

A feladat- és kapcsolatorientált tengely azt vizsgálja, hogy a személy milyenek érzékeli a környezetét: barátságosnak, vagy ellenkezőleg, inkább kissé barátságatlannak látja. Ez alapján a

⁵ Nagybányai – Pongor – Hadarics, 2014

környezetészlelés alapján a személy viselkedése lehet barátságos vagy kissé ellenséges. Logikusan a kapcsolatorientált személyiség pozitívnak, segítőkésznek éli meg a környezetét, ezért kapcsolódni szeretne vele, míg a feladatorientált a barátságtalannak tartott környezetben kevésbé akar másokkal kapcsolatba kerülni, és állandóan a megoldandó feladatot látja, arra koncentrálni.

A DISC tesztről bővebben az önismeret kapcsán még lesz szó, ezért jelen jegyzetben csak az elméleti háttérnek bemutatásra került sor.

2. KÜLÖNBÖZŐ SZEMÉLYISÉGELMÉLETEK

2.1. A vonáselméletek kezdete: Allport

Nézzük a vonáselméleteket! Induljunk ki abból, hogy nincs két egyforma ember. Kivétel nélkül minden ember más és más módon viselkedik, s van ebben a viselkedésben valamiféle következetesség. S vajon mi ez a következetesség? Allport szerint a következetességért a személyiségvonások felelősek. Ezek olyan elemzési egységek, amik hitelesen megmutatják, milyenek az emberek, s miben különböznek másoktól lélektani szempontból. Így tehát az, hogy valaki képes viszonylag konzekvensen viselkedni a lehető legkülönbözőbb helyzetekben, a vonások sajátosságainak függvénye. A felnövekvő gyerekekben a következő sorrendben alakul ki az úgynevezett *proprium*, vagyis önmagunk szubjektív érzésének és tudásának tárgya.

- A testi én érzése: saját testünk érzése, ami létünk bizonyosságát nyújtja, így egész életünkön át az öntudatunk alapja. Ez annyira elemi állapot, hogy a felnőttek túlnyomó része nem is veszi figyelembe.
- Önmagunkkal való azonosságunk érzése: az önazonosítás egyik sarkalatos pontja a gyerek saját nevének megismerése. Ez segíti őt elkülöníteni önmagát a külvilágtól, annak élő és élettelen szereplőitől egyaránt.
- Az önbecsülés (büszkeség) érzése: az az értékítélet, amely önmagunkról szól, tulajdonképpen az önbecsülés maga (nagyjából a gyerekek kétéves korára tehető).
- Az önkiterjesztés érzése: a harmadik életév során a gyerekek eljutnak odáig, hogy mások és más tárgyak nem képezik az énjük részét. Ezzel együtt jár a birtoklásérvés és a félelem a saját dolgaik elvesztésétől.
- Az énkép: az énkép kialakulásának e szakaszában a gyerekeket elkezd foglalkoztatni, hogy vajon mások hogyan látják őket kívülről. Ilyen életszakaszban még nincs szilárdan kialakult lelkiismeret, de a kezdeményei már megvannak.
- A feladatok ésszerű megoldására való képesség érzése: nagyjából 6-12 éves kor közé tehető annak a képességnek a kialakulása, amely segíti a gyerekeket, hogy felfogják, valóban meg tudnak birkózni a valóságban előkerülő problémákkal. Ilyen életkorban a gyerekek még elfogadják családjuk, tanáraik értékítéletét, még nem gondolkoznak azok megkérdőjelezésén.
- Önmegvalósító törekvések: a serdülőkor legnagyobb feladata megtalálni az életcél, a legközpontibb problémát, amivel a gyerek később foglalkozni szeretne hosszú-hosszú időn keresztül. Ide tartozik minden olyan viselkedés, mint például a hosszú távú célok követése, vagy az öngyarapító, önmegvalósító törekvések.⁶

A továbbiakban pedig folytassuk a vonáselméleti megközelítés klasszikusaival: először Eysenck elméletével foglalkozunk, majd kitérünk Cattell által leírt empirikus személyiségelméletre, végül eljutunk a Big Five modellhez.

⁶ Allport, Gordon W. (1980)

2.1.1. Eysenck vonásmélete

Eysenck⁷ a faktoranalízisre alapozta elméletét, miszerint a személyiség főbb vonásait egymástól független személyiségjegyek alkotják, és ezek gyakorolnak hatást a mindennapi viselkedésünkre. A személyiségjegyeket oda-vissza ható folyamatként képzelte el. A vonásokra a viselkedésmintákból következettünk. Ha tapasztalunk valamilyen viselkedést, azt azonosítjuk egyfajta vonással. A viselkedést viszont vonásokkal magyarázzuk.

Úgy vélte, hogy a személyiséget két dimenzió mentén lehet leírni:

Extroverzió/introverzió: A külvilághoz való viszonyt jelöli, és ami a leginkább szembeötlő, az az ingeréhség, ebből adódik a változatosság iránti igény is. Az extrovertáltak sokkal inkább a külvilág felé fordulnak, szeretik a társaságot, általában optimisták, harsányak, a magányt rosszul viselik. Az introvertáltak pont az ellenkezőjét képviselik, sokkal inkább a belső világuk felé fordulnak, csendesebbek, kevesebb, de mélyebb barátságokra tesznek szert. Szeretik a stabilitást és az állandóságot.

A dimenzió első széleskörű vizsgálatait Eysenck végezte, a Jungi alap típusok általa lettek bizonyítottak, és ezáltal később megalapozhatták a legtöbb személyiségelméletet.

Stabilitás/neurocitizmus: A lelki egyensúlyra utal. A stabil emberek nyugodtak, optimisták, munkájukat gondosan végzik. Ezzel szemben a labilisak érzelmei változékonyak, szoronganak: ez jellemzőbb rájuk, annál valószínűbb a pszichés zavarok megjelenésének valószínűsége.

Eysenck elmélete szerint a típusokat befolyásolja egyrészt a környezet, másrészt pedig a genetika, viszont megítélése szerint sokkal nagyobb hatása van a genetikának. Tehát az egyes jegyek megjelenése mögött elsősorban fiziológiai folyamatok állnak, mint például: hormonműködés, agyműködés vagy az arousal.

2.1.2. Catell empirikus személyiségmodellje

Catell⁸ a neurológiai háttér helyett a matematikára, illetve a faktoranalízisre alapozta elméletét. Egy objektív személyiségelmélet kialakítására törekedett, melyben a genetika és a környezeti hatások kombinációját vezeti le komplex statisztikai módszerek segítségével. Elődeihez híven ő is fontosnak tartotta meghatározni az alapegységeket, vagyis a vonásokat, melyek következetes viselkedésmintázatokkal járnak együtt, vagyis sok különböző helyzetekben hasonló reakciót eredményeznek. Ezekre a struktúrákra a viselkedésből tudunk következtetni

Catell⁹ megkülönböztetett képességeket, temperamentumot és dinamikus vonásokat, melyeket tovább differenciált. Az első tagolásban a temperamentum olyan vonásokat jelöl, melyek segítik a személyiség alkalmazkodását, hiszen egy általános képesség, mely mindenkire jellemző, mint például az intelligencia. A temperamentum az emocionális működést mutatja meg, például, hogy valaki nyugodt, vagy inkább impulzív. A dinamikus vonások pedig a motivációra utalnak: mi az ami mozgatja, vagy ami fontos a személy számára.

Empirikus kutatásai és számításai alapján huszonhárom faktort különböztetett meg, melyből tizenhatot empirikus vizsgálattal, hetet pedig élettörténetek, személyiség leírások elemzésével határozott meg. Ezek alapján alkotta meg a mérésekben is használt tizenhat faktort, melynek mentén kialakította az általa használt tizenhat faktoros kérdőívet. Fontos sajátosság, hogy a faktorok nem egyenrangúak, minél hátrébb találhatóak a listán, annál kevésbé jelennek meg a viselkedésben,

⁷ Carver, Scheirer, 2003

⁸ Mirmics, (2006)

⁹ Mirmics, (2006)

vagy kevésbé jellemzően befolyásolják azt. Ez a fajta gondolkodásmód, melyben a matematikát, a faktoranalízist és a pszichológiát ötvözik, egyedülálló. Catell elmélete kevés kritikát kapott, főként azért, mert sok előremutató eljárást és eredményt hozott magával, mely a jövőben is akár folytatható lehet.

2.1.3. Big Five

Népszerűségét és felhasználhatóságát jelöli, hogy az elmélet alapján kialakított kérdőívet (BFQ) a mai napig használják a munkapszichológiában, például a személyzet kiválasztására. Gyorsan, könnyen használható és értelmezhető, nyelvezete közérthető, mely a kulturális különbségeket is jól áthidalja, amit számos kultúrközi vizsgálat is bizonyít.

Az elmélet kiindulópontja Allport volt, de előzményként tekinthető Catell is. Kialakításakor a fő cél a közös nyelv, gondolkodási keret kialakítása, és az egyszerűbb, használhatóbb terminológia megalkotása, hiszen ezt megelőzően egy-egy kifejezés tartalma szerzőtől függően nagymértékben változott.¹⁰

A vizsgálatok során az öt legerősebben igazolható faktort tartották meg, hiszen az Ötöket egyrészt empirikus mérési adatok, illetve faktoranalízis során, másrészt pedig a nyelvben használt kifejezések, vagyis az abban előforduló tulajdonságok elemzése során alakították ki. A Big Five modell beválását több kutatás alátámasztja, számos kulturális és különböző szakmacsoportban dolgozóján keresztül is bizonyítást nyert. Jelentős hozadéka, hogy kultúrától függetlenül használható, hiszen olyan alap tulajdonságokat tartalmaz, melyek jól elkülöníthetőek, értelmezhetőek. Hétköznapi nyelvezete szintén a használhatóságot segíti. A univerzális elmélet megalkotása azonban közel sem olyan egyszerű, hiszen a különböző kultúrák és a nyelvhasználat egységes platformra helyezése nehéz feladat. Hiszen egy-egy kifejezés mást és mást jelent, illetve eltérő, hogy miként értelmezünk és használunk egy szót. Ebből adódóan a mai napig találkozhatunk többféle fordítással.

A vizsgált faktorok közül a végső öt vált bizonyíthatóvá a legszélesebb körben. A *Big* elnevezés kezdetben a faktor széleskörű alkalmazhatóságára utalt, vagyis arra, hogy mennyire lehet tágran értelmezni és milyen mennyiségű jellemzőt foglal magába. Ez pedig egytől ötig egyre csökken.¹¹

Az öt faktor a következő:¹²

- **Extraverzió:** mely alatt főként a személy társaságkedvelését, szociális nyitottságát, határozottságát értik. Egyes vélemények szerint inkább a dominancia és a boldogság jelenik meg a dimenzióban.
- **Barátságosság:** azt mutatja meg, hogy a személy mennyire melegszívű, gondoskodó, esetleg szolgálatkész, vagyis mennyire könnyű vele együttműködni, hiszen ellenpólusa szembenállás, ellenségesség lehet. Sokszor fordítják kellemesség/kellemetlenségnek ezt a faktort.
- **Lelkiismeretesség:** főként a kitartást, tervezés vagy a célokért való küzdelmet jelöli, de ide tartozhat az új tudás iránti igény is. Sok szerző szerint nem fedi le kellőképpen a dimenziót az elnevezés, ezért az a mai napig vitás.
- **Emocionalitás:** ez az elnevezés már jóval egyértelműbb, ez a dimenzió hasonlít Eysenk Stabilitás/Neurocitizmus skálájához, megmutatja mennyire nyugodt, magabiztos a személy.
- **Intellektus vagy nyitottság:** ez a faktor adja a legtöbb okot a vitára, az elnevezés is sokszor változik. Magába foglalja az tapasztalatok iránti nyitottságot, illetve azt, hogy

¹⁰ Mirmics (2006)

¹¹ Juhász, 2002

¹² Carver, Scheirer, 2003

mennyire fantáziadús a személy, mely alapján a nyitottság felé hajlanánk, azonban mindez az intellektus függvénye.

Jól látható, hogy közel sincs teljes egyetértés a faktorokat illetően, viszont e kategóriák jól használhatóak a gyakorlatban is, hiszen az előzőekben felvázolt elméletek bonyolultak, nyelvezetük közel sem egységes, továbbá sokszor nem egyértelmű a hétköznapi ember számára. A Big Five elmélet pontosan ezen változtatott sikeresen a könnyen érthető és használható, egységes rendszer létrehozásával. Nem véletlenül használják az alkalmasság vizsgálatokban a mai napig.

2.2. Kognitív elméletek

A kognitív pszichológia vizsgálati területe a megismerés folyamata. A főbb vizsgálati területei: az érzékelés és észlelés, a figyelem, az emlékezet és felejtés, a felismerés, problémamegoldás, az értelmi fejlődés, nyelv és tanulás, képzelet és gondolkodás. A számítógép fejlődésével a kognitív elméletek is sokat fejlődtek, hiszen a számítógépek agyi működéshez hasonlatos funkciói megerősítették, hogy a kognitív folyamatok mérhetők, vizsgálhatók, rekonstruálhatók és megérthetők. Fontos megjegyeznünk, hogy nem objektív folyamatokról van szó, hiszen az emberi kogníciókat illetően az ingerfeldolgozás minősége és mennyisége nagymértékben függ az adott ingerről előzetesen alkotott elképzelésektől és előfeltevésektől. Így tehát ugyanazt az ingert különböző emberek különbözőképpen foghatják fel attól függően, hogy milyen beállítottságúak, természetűek, vagy akár intelligenciájúak.

2.2.1. Észlelés

Nézzük kicsit részletesebben az észlelést!

Az észlelés a pszichológia gyakran és szívesen kutatott területe, gazdag kutatási eredményekkel. Az észlelés és a megismerés folyamata során nemcsak új információkhoz jutunk a külvilágból, hanem eközben meg is változhat az észlelésünk, hozzáállásunk az információk hatására. Hiszen a pszichikumunkat jelentős mértékben maguk az észlelési, megismerési folyamatok hozzák létre az öröklött struktúrákra épülve.

Az észlelési folyamatban a közeli és a távoli múlt emlékei is szerepet játszanak, így az emlékezésnek és a felejtésnek elvitathatatlan szerepe van, mint ahogy a képzelet és a gondolkodás is szerepet játszik benne.

Például, az, hogy az olvasó ebből a tananyagból mit fog megérteni és megjegyezni, nemcsak magától a tananyagtól függ (felépítésétől, tartalmától, mennyiségétől, szóhasználatától), hanem az is befolyásolja, milyen előzetes tudással fog neki az olvasásnak. Mit tud, mit gondol és mit hisz erről a témáról, mielőtt belefog az olvasásba.¹³

2.2.2. Sémák

A sémák voltaképpen sablonok vagy kategóriák, amiket az agyunk gazdaságossági elvek miatt tart fenn. Bizonyos hasonló tulajdonságok mentén szerveződnek sémákba, vagyis kategóriákba a

¹³ Neisser, 1984. 206. o.

kognitív elemek a fejünkben, lényegesen lerövidítve és leegyszerűsítve ezzel a mentális folyamatokat. A környezetből érkező ingerek a korábbi észlelések során felépített és tárolt sémát aktivizálnak. Bekerülnek a sémába, és akár meg is változtatják azt. Biológiailag a séma az agyi ideghálózat részeként értelmezhető. Egy állandóan változó, az ingerek által állandóan aktivizált terület.

2.2.3. Kognitív térképek

A kognitív, vagy más néven mentális térképek a minket körülvevő, háromdimenziós világról alkotott emlékek összessége, amely alapján a térben tájékozódni bírunk. Ebben a valódi világhoz hasonlatos csomópontok (ösvények találkozási pontjai) területek (például egy lakótelep) és a területek határai jelennek meg.

A fejünkben lévő mentális térképek alapján találunk el könnyebben egy olyan helyre, ahol már voltunk. Érdekesség, hogyha már voltunk egy helyen, de nem mi navigáltunk el oda (például nem mi ültünk a kormány mögött a gépjárműben), akkor a mentális térképünk nem épül fel olyan hatékonyan, mint amikor mi magunk tájékozódunk és jutunk el a célállomásra. A férfiak és nők mentális térkép alapján való tájékozódásában markáns különbségek figyelhetők meg.

2.3. A pszichoanalízis

A pszichoanalitikus elmélet megalkotója Freud volt, aki olyan meghatározó személyiség és elméletalkotó volt, hogy – bár a legtöbb elméletét cáfolták később – nem tudunk úgy beszélni a személyiség-lélektanról, sőt, magáról a pszichológiáról sem, hogy meg ne említsük a nevét.

Első elméletei között a jéghegy elmélet szerepelt, amit az emberi lélek analógiájára használt. Azt mondta, a kicsi, vízfelszín felett látható rész a személyiségünk tudatos és tudatelőttés része. A tudatos az a rész, ami éppen az adott pillanatban hozzáférhető a személyiségünk számára, a tudatelőttés pedig az, ami éppen nincsen a tudatunkban, de bármikor, könnyen hozzáférhető. Freud izgalmas felfedezése azonban nem a jéghegy csúcsa volt, hanem az a hatalmas része a személyiségnek, a víz alatt – a tudat alatti. Ki nem mondott vágyak, késztetések, nem hozzáférhető emlékek területe, amik tudtunkon kívül bár, mégis jelentős mértékben befolyásolják mindennapi életünket. Ez a felosztás kapta a topografikus modell nevet, míg a mindennapi életben is népszerűvé lett *id-ego-szuperego* hármas a strukturális modell nevet.

A személyiségünk három része, ez a három egység felel Freud szerint a viselkedésünk vezérléséért. Az *id* a személyiség legegyszerűbb, legősibb része. Ebből fejlődik ki később az *ego* és a *szuperego* is. Az *id*et olyan ösztönök alkotják, mint az éhség, a szomjúság, a kimerültség, vagy a szexuális késztetések. Az *id*, akár csak a kisgyerekek, az ösztönök azonnali kielégítésére törekszik, tehát az örömev alapján működik: a környezettől függetlenül el akarja kerülni a fájdalmakat és megszerezni az örömeket.

Az *ego* ehhez képes a valóságelven működik. Figyelembe veszi, hogy az adott helyzetnek megfelelően mit tehet meg, mérlegel, dönt és józan belátással cselekszik. A kisgyerekkor igen fontos feladata az *ego* helyes működtetésének megtanulása. Az *ego* képes rá, hogy közvetítsen az *id* ösztönimpulzusai és a *szuperego* elvárásai között.

A *szuperego* voltaképpen az erkölcsi útmutatónk. Ez a rész felel azért, hogy különbséget tudjunk tenni jó és rossz között. Magába építi a társadalmi normákat és elvárásokat, lelkiismereti funkciókkal bír. Szülői jutalmazások és büntetések sorozatának köszönhetően alakul ki. A kezdetben kívülről (szülőtől) érkező jutalmazások és büntetések rendszerét lassanként a gyerek beépíti (egészséges

fejlődés során), így már nem szükséges külső jutalmazás és büntetés ahhoz, hogy eldöntse, mondjuk azt, hogy csokoládét zsebre vágni a boltban és fizetés nélkül távozni nagyon helytelen, míg, tegyük fel, köztéri virágot leszakítani csak kevésbé, átsegíteni egy idős hölgyet a zebránál pedig egyenesen helyes.

Túlzott büntetéssel állandó büntudat alakul ki a gyerekekben, ami folytonosan szorongó felnőttkort idézhet elő. Kismértékű büntetéssel pedig önmagával túlságosan elnéző, társadalmi normákat és szabályokat könnyen áthágó viselkedésminta alakítható ki.¹⁴

Jól működő személyiségnél azonban az ego a valóságelvnek megfelelően rugalmas, de erős kontrollt gyakorol a két másik rész felett. Gyakorlatban ezt úgy lehet elképzelni, hogy mondjuk egy tanóra kellős közepén megkívánunk néhány gombóc fagyaltot (id). Az egonk észleli, hogy a társadalmi normáknak nem volna megfelelő, ha kisétálnánk az órától a helyi cukrászdába, és visszatérnénk két-három gombóc fagyalttal az órára, tehát ülve maradunk. A szuperegonk pedig beavatkozik a kérdéskörbe filozófiai kérdésfeltevésekkel: miért ne lehetne fagyaltot enni órán, hogyha inni szabad? Olyan nagy részben különbözik a fagyalttevés a büfében kapható forró tea kavargatásától és örömteli kortyolgatásától? Vajon milyen összefüggésben áll az illemtannal a kérdés és milyen kapcsolatban a biológiával (a fagyaltot evő hallgató láttán az előadó fokozott nyáltermelése megzavarhatja a tudásátadás menetét)? Végül, mire az erkölcsi kérdésáradatot befejezzük, vélhetően ki is csöngetnek és indulhatunk is a cukrászdába.

A jéghegyes (topografikus elméletbe) később Freud úgy illesztette bele a strukturális elméletét, hogy azt mondta, az id teljes egészében a tudat alatti, vagyis a víz alatti részben helyezkedik el, valamint itt helyezkedik el az egonak és a szuperegonak a jelentős része is. Az egonak és a szuperegonak azonban kis része kilátszik a vízből, tehát a tudatos és a tudatelőtti részben helyezkedik el.

2.4. Az élet Freud után: Erikson

Mint majdnem az összes Freud-tanítvány, Erikson is freudi alapokra helyezte elméletét, ugyanakkor számos pontban eltért a mester gondolatmenetétől. Freud elmélete a serdülőkorral véget ér, Erikson viszont egész életen át tartó folyamatban gondolkodik (epigenetikus fejlődéselmélet), ami viszont a szexualitás helyett az egyén és társadalom kapcsolatára helyezi a hangsúlyt. A nyolc szakasz mindegyikében meg kell oldani egy arra a szakaszra speciálisan jellemző krízist, amelynek pozitív vagy negatív kimenete lehet. Ez utóbbi esetben negatív kimenetelű fejlődés következik be, míg a pozitívnál az egyén megtapasztalja az énerőt, énhatékonytságot, s önbizalmában megerősödve tud nekikezdeni a következő szakasz krízisének megoldásához.

- **Szakasz: csecsemőkor.** A krízist a bizalom-bizalmatlanság problémája adja. A gyerek bekebelez, vagyis mindent a szájába vesz ebben a fázisban. A krízis pozitív kimenetele az ösbizalom kialakulása, a másokba vetett hit, s az önbizalom egészséges kialakulása. A negatív pedig mások elutasítása, bizalmatlanság a külvilággal szemben. Ennek a szakasznak a fő szereplője az anya, aki példamutatással átadja a gyerekeknek az adok-kapok elvet.
- **Szakasz: kisgyermekkor.** A krízis az autonómia-kétely dimenzió mentén alakul egy- és hároméves kor között. Az önálló járással és szobatisztasággal elindul az autonómia, de még igen viszonylagos, próba-szerencse típusú. Erre a szakaszra jellemző a dackorszak.
- **Szakasz: óvodáskor (3-6 év).** A krízis a kezdeményezés-büntudat tengelyen mozog. Sikerélmény és célkitűzés jelenik meg, hogyha a család és a nevelők támogatják a kezdeményezőkézséget. Frustráció és gátoltság, hogyha nem megfelelően állnak hozzá

¹⁴ Atkinson, Atkinson, Smith, Bem, Nolen-Hoeksema, 1999

a kezdeti törekvésekhez.

- **Szakasz: iskoláskor (6-12 év).** A teljesítmény, illetve sikertelen krízismegoldás esetén kisebbségi érzés kerül előtérbe. Pozitív kimenetnél a hatékonyság megérzésével erősödő kortárskapcsolatok jellemzőek, negatív kimenetelnél visszahúzóds, elégedetlenség érzése.
- **Szakasz: serdülőkor.** Pozitív esetben az identitás kialakulásának időszak, amikor szembe kerülnek egymással a hozott és az újonnan látott értékek, amik között egységet kell teremteni. Negatív esetben, az úgynevezett identitásdiffúzió következtében elidegenedés figyelhető meg.
- **Szakasz: fiatal felnőttkor (húszas-harmincas évek).** Ideális esetben az intimitás alakul ki párkapcsolatot, munkával való elkötelezettséget illetően. Negatív kimenetelnél izoláció figyelhető meg, amiben a közeli kapcsolatok és a karrier-választás is hiányosságokat mutat.
- **Szakasz: felnőttkor (30-60 év).** A leghosszabb szakaszban az emberek alkotási vágya, termelékenység magas. Ez a generatív kimenetel, ami pozitív irányú. Negatív irányú haladásnál stagnálás figyelhető meg, amikor az ember kevésbé érdeklődik saját gyermekei és az őt követő nemzedék támogatása iránt.
- **Szakasz: időskor.** Tartalmas életút végén integritás figyelhető meg, amikor az ember kellő bölcsességgel szembe néz élete utolsó szakaszával. Negatív kimenetelnél kétségbeesés fordul elő, sőt, nemritkán depresszió, halálfélelem is.¹⁵

¹⁵ Erikson, 1998

3. FOGALOMTÁR

Arousal: Éberség, izgatottság, gerjesztettség. A fiziológiai arousal az idegi-hormonális rendszer izgalmi szintjére utal.

Autonómia: Emberi igény az élet önálló, segítség nélküli megoldására.

Barátságosság: A Big Five elmélet második faktora, mely azt mutatja meg, hogy a személy mennyire melegszívű, gondoskodó, esetleg szolgálatkész, vagyis mennyire könnyű vele együttműködni, hiszen ellenpólusa szembenállás, ellenségesség lehet. Sokszor fordítják kellemesség/kellemetlenségnek ezt a faktort.

Behaviorizmus: Viselkedés-lélektan, ami a viselkedés megfigyelését és leírását helyezi a középpontba, mint a környezetben való létezés, ahhoz való alkalmazkodás eszközt.

Bekebelezés: Az eriksoni fejlődésmélelet első szakaszában a csecsemő mindent a szájába vesz.

Belső konzisztencia: Az az ellenőrzési forma, amely során megnézik, a teszt egyes kérdései vagy kérdéscsoportjai mennyire mérik ugyanazt a dolgot.

Dackorszak: Erikson fejlődésméleletének második, kisgyermekkor nevű szakaszában előforduló gyermeki ellenállási reakció, önállóságra törekvés céljából.

Elidegenedés: Erikson fejlődésméleletének serdülőkoros jelensége, amely negatív kimenetel esetén figyelhető meg, az identitás kialakulása helyett.

Emocionalitás: A Big Five elmélet negyedik faktora, mely azt mutatja meg, hogy mennyire nyugodt, magabiztos a személy.

Énkép: Az egyén önmagáról kialakított belső képe saját gondolatai és a külvilágból jövő információk alapján felépítve.

Epigenetikus fejlődésmélelet: Olyan fejlődéssel foglalkozó elméleti modell, amely a környezeti tényezők szülőkre gyakorolt hatását vizsgálja, milyen mértékben hatnak az utód génállományára.

Extraverzió-introverzió: Érzelmi stabilitás-labilitás, nyitottság-zárkózottság.

Extrovertált: Társaságkedvelő, külvilág felé forduló.

Faktor: Azokat a személyiségvonásokat, melyek hasonlóak, vagy együtt járnak, egy faktorhoz tartozónak tekintjük.

Faktoranalízis: Statisztikai eljárás, mely az adatok egyszerűsítését szolgálja. Az egymáshoz hasonló változókat (melyek korrelálnak) egy faktorba tartozónak tekinti, ezáltal nagy mennyiségű adatból szabályszerűségeket, együttjárásokat hoz létre.

Feladatorientált: A környezetben állandó megoldandó feladatot lát, sokszor barátságatlannak, ellenségesnek látja környezetét.

Frustráció: Célelésben gátolt egyéneknél megjelenő érzés.

Generativitás: Az eriksoni felnőttkori fejlődésmélelet szakasz pozitív kimenetele, amely során az egyén jelentős alkotói, termelői munkát végez.

Identitás: Énazonosság-tudat, az egyén önazonosságának, hovatartozásának megélése.

Identitásdiffúzió: Erikson fejlődéelméletében a serdülőkor szakaszának negatív kimenetele, amikor az identitás nem fejlődik ki maradéktalanul.

Időbeli stabilitás: Azt az ellenőrzési formát nevezzük időbeli stabilitásnak, amikor ugyanaz a személy időben eltolva többször ismétli ugyanazt a tesztet.

Integritás: Összevonhatóság, egyesíthetőség. Az eriksoni fejlődéelmélet utolsó, időskori szakaszának pozitív kimenetele.

Intellektus: A Big Five elmélet ötödik faktora, mely megmutatja a tapasztalatok iránti nyitottságot, illetve azt, hogy mennyire fantáziadús a személy.

Intimitás: Erikson fiatal felnőttkori fejlődéelméleti szakaszának pozitív kimenetele, amikor szoros kötelék alakul ki mind a párkapcsolatot, mind a karriert illetően.

Introvertált: Befelé forduló, megfontolt.

Izoláció: Az eriksoni fejlődéelmélet fiatal felnőttkori krízisének negatív megoldása, amikor az egyén nem tud elköteleződni sem magánéletben, sem munkában.

Kapcsolatorientált: A környezetét barátságosnak, segítőkésznek éli meg, kellemesen érzi magát ebben.

Kolerikus: Hippokratészi ember típus. Erős és gyors érzelmi reakciói vannak, melyek sokáig tartanak, gyakran elragadja a hév.

Kontinuitás: A személyiség folytonossága, azok az alapvető jellemzők, amik végig kísérik az ember életét kisgyerekkortól öregkorig.

Korreláció: Két vonás rendszeres együttes megjelenése, melyből közöttük levő együttjárásra következtethetünk

Krízis: Erikson fejlődéelméletében minden szakaszhoz tartozik egy megoldandó probléma (krízis), amelynek pozitív vagy negatív kimenetele lehet.

Lelkiismeretesség: A Big Five elmélet harmadik faktora. Főként a kitartást, tervezés vagy a célokért való küzdelmet jelöli, de ide tartozhat az új tudás iránti igény is.

Longitudinális vizsgálatok: A több évtizedet átölelő vizsgálatok, amelyek a személyiség állandóság és változékonyságát mérik.

MBTI teszt: A Myers–Briggs típusindikátor tesztet Jung elmélete alapján Katherine Briggs és lánya, Isabel Myers dolgozták ki a második világháború idején. Ma is széles körben alkalmazzák a személyiség vizsgálatára.

Munkapszichológia: Az emberi viselkedést tanulmányozza a hatékonyabb munkavégzés érdekében.

Önazonosság tudat: Az egyén önmagával való azonosságának érzése.

Önbecsülés: Értéktétele, amely az egyénről, önmagáról szól.

Önkiterjesztés: A harmadik életév során a gyerekek eljutnak odáig, hogy mások és más tárgyak nem képezik az énjük részét.

Önmegvalósítás: Hosszú távú célok követése, vagy öngyarapító viselkedés.

Öröklés-környezet vita: Az a tudományos párbeszéd, amely felteszi a kérdést, hogy a személyiségünket inkább a gének vagy inkább a tanulás formálja-e.

Ősbizalom: Az eriksoni fejlődéelmélet első szakaszban bekövetkező krízisének (bizalom-bizalmatlanság) pozitív kimenetele az ősbizalom kialakulása.

Proprium: Az egyén önmaga szubjektív érzésének és tudásának tárgya.

Pszichoszociális fejlődélmélet: Erikson egész életen át tartó fejlődéssel foglalkozó, nyolc szakaszból álló elméleti modellje.

Reliabilitás: Egy teszt megbízhatósága, vagyis reliabilitása azt jelenti, hogy megismétlése esetén nagyjából ugyanazokat az eredményeket hozza ugyanannál az egyénnél, tehát konzisztens eredményeket hoz.

Stabilitás/neurocitizmus dimenzió: Eysenck által leírt egyik dimenzió elnevezése, mely a lelki egyensúlyra utal. A stabil emberek nyugodtak, optimisták, munkájukat gondosan végzik. Ezzel szemben a labilisak érzelmei változékonyak, szoronganak. Minél jellemzőbb rájuk, annál valószínűbb a pszichés zavarok megjelenésének valószínűsége.

Stagnálás: Az eriksoni felnőttkori fejlődélméleti szakasz negatív kimenetele, amely során az egyén nem gondoskodik a fiatalabb nemzedékről.

Strukturális személyiségmodell: Freud modellje a személyiség leírására. A személyiségünk három része az id, ego, szuperego. Ez a három egység felel Freud szerint a viselkedésünk vezérléséért.

Szangvinikus: Hippokratészi ember típus. Az ő érzelmi reakciói is gyorsak, de hamar le is csengenek. Lelkes, vidám, barátságos. Gyors mozgás és felfogás jellemzi.

Személyiségvonás: A személyiség rendszerének alapvető elemzési egysége.

Temperamentum: temperamentumunk meghatározza egy benyomásra adott érzelmi reakciónkat: milyen erősségű, gyorsaságú, tartós és mennyire készlet cselekvésre.

Típus: A személyiségpszichológia használja az emberek viselkedésének kategorizálására

Topografikus személyiségmodell: Freud modellje az emberi lélek leírására. Freud a lelket jéghegyhez hasonlította. A jéghegy vízfelszín felett megmutatkozó kisebb része a tudatos és tudatellőttés (még hozzáférhető), míg a víz alatti nagyobb része a tudatalatti tartalmakat szimbolizálja.

Validitás: egy teszt validitása megmutatja, hogy valóban azt mérik-e a kérdései, amire szánták őket.

Vonás: a viselkedésben tartósan megfigyelhető jellemző, amely alapján kifejezhető és leírható a személyiség.

Vonáselmélet: a személyiségvonások elmélete, amely szerint ezekből az alapvető elemzési egységekből épül fel a személyiség rendszere.

4. IRODALOMJEGYZÉK

Allport, Gordon W. (1980): A személyiség alakulása. Gondolat Kiadó, Budapest.

Anglia Ruskin University Library (2008): Harvard System of Referencing Guide. Elérhetőség: <http://libweb.anglia.ac.uk/referencing/harvard.htm> (utolsó letöltés: 2017. január 06.)

Atkinson, Richard C. et al. (1999) Pszichológia. Budapest, Osiris.

Carver, Charles S. – Scheier, Michael F. (2003): Személyiségpszichológia, Osiris, Budapest.

Erikson, Erik H., – Erikson, J. M. (1998): The life cycle completed (extended version). WW Norton & Company.

Juhász Márta (2002): A Big Five faktorok és skálák alkalmazása a személyzeti kiválasztásban és a teljesítményértékelésben. Az előrejelző érvényességet meghatározó kritériumok módosulása a vezetői teljesítményértékelés tükrében. Doktori értekezés, Budapest.

Mirnic Zsuzsanna (2006): A személyiség építőkövei. Bölcsész konzorcium, Budapest.

Nagybányai Olviér – Pongor Orsolya – Hadarics Márton (2014): DISC A mindennapi kommunikáció és viselkedés titka, Psidium, Budapest

Neisser, Ulric (1984): Megismerés és valóság. Gondolat, Budapest.

A Nemzeti Közszerológálati Egyetem kiadványa.

Nemzeti Közszerológálati Egyetem;
Államtudományi és Közigazgatósi Kar
www.uni-nke.hu

Felelős Kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert Dékán

Címe:

1083 Budapest, Üllői út 82.

Kiadói szerkesztő:

Császár-Biró Anna

Tördelőszerkesztő:

Bödecs László

978-615-5870-55-2 (PDF)

A kiadvány

a KÖFOP-2.1.1-VEKOP-15-2016-00001

„A közszolgáltatás komplex kompetencia,
életpálya-program és oktatás technológiai
fejlesztése” című projekt keretében készült
el és jelent meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE